

משנתו החינוכית והלאומית של פרופ' צבי שארפשטיין

(ציונים לזכרו)

מאת ד"ר גרשון א. חורגין

נסתם הגולל על אדם גדול, בן עלייה, איש יקר, חבר טוב וחכם מובהק. בו נקשרו סגולות רוח של סופר עם כשרון של חוקר ובעל מחשבות. לבו היה תמיד ער ורגיש לכל המתרגש ומתרחש. שכלו היה בהיר, צלול ומאיר. מצויק היה ביושר לבו ויושר הגותו.

שארפשטיין ישב כל ימיו על התורה ועל העבודה. הוא עשה ספרים רבים המצויינים בתכנם, בצורתם, בטיב בניגם וחיך ערכם. חובב ילדים היה ומטעם זה היתה תורת החינוך לכל ענפיה השונים למרכזו חייו ושעשועיו. הספרים שכתב אינם בעצם ספרים בלבד, הם מהווים מפעלים, נכסי צאן-ברזל שערכם יעמוד ותועלתם לא תהא נפסדת. המורים היו בחוג ידידיו. אליהם דיבר כדבר איש אל רעהו. למורים היה תמיד משיא עצה שהם צריכים להצטיין במעשים, במידות ובדעות. המורה — היה רגיל לומר — דן דיני נפשות כשהוא יושב על כסא ההוראה. המורה, לפי דעתו, צריך שיהיה בעל בינה היודע להסתכל בנפש הילד ומבין ללבו. הוראה, היה מלמד, צריכה לשיטה, לסדר ודרך סלולה. הוראה בלי סדר ובלי הכנה סופה ביטול זמן ופירותיה רוע ולענה. נכבדה מאד בתהליך ההוראה היא אישיותו של המורה. שני פנים לאישיות זו: היא משתקפת ב"דרך ארץ רבה" ושופעת מידות טובות ודרכי לימוד משופרים. היא בולטת גם ב"דרך ארץ זוטא", בנימוס והליכות געימות במחלקה. מורה כזה זורע נועם על כל הנכנס במחיצתו.

נכבד וחשוב מאד הוא הרושם הראשון של היום הראשון להוראה במחלקה חדשה. רושם ראשוני זה הוא השורש ליחסי התלמידים אל המורה ואל משנתו. מתוך נסיון עם ילדים שונים יעמוד המורה על חשיבותם של שכר ועונש במערכת החינוך. גורם חשוב בלמידה היא המשמעת. נקודת הכובד במשמעת, מלמדנו שארפשטיין, היא אישיותו של המורה. מורה שאין לו שלום-נפש ושאינו מאמין, במידה הראויה, בכח עצמו הוא בעיני תלמידיו מסכן ומשנתו תהא "חכמת המסכן" וסופה שתתבזה בעיני תלמידיו. מורה שאין סדר בנפשו לא ישכין סדר במחלקה ומחנך שאינו יכול לכבוש את כעסו ואת רגזו — כיצד יכבוש את הילדים ויביאם אל הסדר?

בנפשו של שארפשטיין חילחל תמיד צער האומה. הוא ידע את נפתוליה הרבים לקיום. בלבו נקרה הדאגה לתרבותנו שהיא סם לחיינו בארצות הגולה. ספרו "חנוך וקיום" דן באריכות בענין נכבד זה. קיומנו, סובר שארפשטיין, תלוי

במידה רבה מאד בלשון העברית שלא תמוש מחיינו ושתהיה בפינו וברוחנו. הלשון העברית היא יסוד חשוב בלאומיות היהודית, שגורמיה, לפי דעתו, הם בערך: "שטח גיאוגרפי, אקלים ופסיכולוגיה שוות-מוג". גורם אחר, לדעתו, היא המדינה המלכדת ומסדרת את תושביה ואורחיה ליחידה מדינית וכלכלית. הלשון יד ושם לה בעיצוב האומה ברוח קנינה ורום ערכיה. הלשון מבטאת ומביעה את המתרחש בנפש האומה. היא מטביעה את חותמה על תרבותה של האומה. היא היא הדבק הטוב לקיבוץ המורכב מיחידים רבים ושונים. הזכרונות של העבר, "יסורים, נצחונות ומפלות" יוצרים את הרקע המלכד את חלקי האומה לגוש אחד מוצק. הדת, לפי שארפשטיין, היא חלק בלתי נפרד מהתרבות הלאומית או מהקנינים שרוח האומה יצרה והינה בעצם יסוד נכבד מאד בלאומיות היהודית. הוא מדגיש ומטעים שגדול ורב הוא ערכם של המנהיגים הלאומיים, שהרי הם מסמלים את שאיפותיה של האומה. יסוד היסודות בלאומיות היא הכרה לאומית. כוחה של אומה תלוי ואחוז במידת עומקה של ההכרה הלאומית. הלאומיות, לפי דעתו, היא בטבעה פרוגרסיבית והיא רעיון נעלה געלה, אך לא נעלם מהסתכלותו החודרת של שארפשטיין, שרעיון נעלה עלול להשתבש, "לצאת לתרבות רעה" ולהמיט שואה על האומה ואנשיה.

מתוך חיוביה של הלשון העברית בא שארפשטיין לרעיון שלילת הגלות שהיא, לפי דבריו, בעוכרי קיומנו. תנאי הגלות ומאבקיה כפו עלינו שתי לשונות, אך על פי הרוב הננו בעלי לשון אחת, לשון העם והמדינה של ארץ מושבנו. לימוד עניני היהדות בלשון לועזית לא יסייע להעמקת הכרתנו הלאומית ולא יחזק את קיומנו בין האומות. מכאן בא שארפשטיין למסקנה שחובתנו היא שהלשון העברית תהיה שפת התוראה בבתי-הספר שלנו. "היא תהיה לא בתור לשון בלבד אלא כתוכן המעשיר את המחשבה".

חינוך אלמנטארי, גורס שארפשטיין, צריך להקנות לתלמידים לא רק את ידיעת הקריאה והכתיבה אלא, במיוחד, את היכולת לשוחח בעברית, שכן אין כשיחה המקרבת את הלבבות. היא יכולה גם להביא לידי ארגון יהודי לאומי עולמי. אם קיומנו יקר בעינינו או חובה כפולה ומכופלת מוטלת עלינו להוציא רעיון הארגון הלאומי לפועל. הלשון היא צורת האומה, הנשמה שלה. הפסד לשון גורם לחורבן העם. מטעם זה יש ללמד את הלשון העברית לילדינו בצורה ובשיטה טבעית. לשוננו, הכרה היא לנו ולקיומנו בין האומות. תחית הלשון מותנית על-ידי כוח הרצון שבנו. אם אנו רוצים או נוכל לחולל נפלאות. תחית הלשון היא פרי הרצון התוסס בנו והדחף אותנו לקראת קיום זה דורות ועידנים. שארפשטיין חרד לגורל עמנו מפני "שחל משבר ברצון הלאומי שלנו". הכוונה עלה על יהדות אירופה. נדחיה ונודדיה שהגיעו לאמריקה הפיחו רוח חיים בעצמות היבשות של יהדות ארצות-הברית.

תחית הלשון תלויה ואחזה באפשרות לחנך ולקיים קורא עברי אשר ייצר את השוק לספר העברי. בנוהג שבעולם, בית-הספר הוא בית-היוצר של הקורא. בתנאי חיינו הנוכחיים, בתי-המדוש למורים והישיבות הקטנות דרכם אינה סוגה בשושנים. הם אינם יוצרים את הקורא העברי. חסרה לנו כאן

הסביבה המתאימה המביאה לידי קריאה בספר עברי. יש לערוך, סובר שארפשטיין, פירסום רב, בשער בת רבים, לספרות העברית. מחובתנו לפרסם, מדי פעם בפעם הערכות על ספרים עבריים חדשים. מן הצורך להוציא לאור ספרים נבחרים הדנים בבעיות של עמנו בישראל ובחוקי-לארץ. יש לעשות שם לספר העברי ואולי נראה סימן ברכה. שארפשטיין שואל: האם השפיעה תקומתה של מדינת ישראל לטובת החינוך העברי באמריקה? הוא מצא שבמקומות שונים השפיעה תקומת המדינה לטובה, אבל בתחומים אחרים לא חל כל שינוי שהוא לטובת החינוך העברי.

הספק אוכל את מחנכינו ומוריגו. אילו היינו מסתלקים מן הספק כי אז היו הישגינו בחינוך מרובים יותר ומבורכים ביותר. עלינו לחיות באמונה, כי קיימת אפשרות להקים יודעי עברית וקוראי עברית. שארפשטיין מתאונן שעדיין לא עלה בידינו לקבוע בבירור מה הן מטרותינו בחינוך ועוד לא קמו מחנכים אנשי מעשה היודעים את אשר לפניהם.

בחינוך העברי באמריקה רואה שארפשטיין בזבח כוחות, פיזור רב, ומיעוט ריכות. יש מן המחנכים הסוברים שנקודת הכובד של החינוך העברי נעוצה בהשתתפות הילד בחיי בית-הכנסת ובכל הפולחן הכרוך ותלוי בו. הללו מאמינים, כמעט באמונה שלימה, שעל-ידי תפילות בציבור ידבק הילד בעם ישראל ובאלוהיו. מחנכים אחרים סבורים שתשועת החינוך תבוא מלימוד ההיסטוריה היהודית, שהוא, לפי דעתם, קובע יחסי אהבה של הילד לעמו. לימוד ההיסטוריה יעורר בלב הילד הערצה לעמו ולגיבוריה שנשארו את דגלה של האומה באש ובמים. ישנם מחנכים אחרים השמים את כל בטחונם בלימוד הגיאוגרפיה של ארץ-ישראל. לימוד זה, הם סוברים, ירים את קרנו של החינוך העברי בכל אתר ואתר. מחנכים רבים סוברים, שפורקן יגיע לחינוך שלנו על-ידי לימוד האמנות בבתי-הספר העבריים. הם מציעים שהילד יעסוק בכיור או בציוור. הוא יכיר את קצרת הפסח או יעשה מנורת הנוכה וכיוצא בזה. אמנות זו, אומרים המחנכים האלה, תפתח בלב הילד אהבה ודביקות לכל קדשי ישראל. כל הדעות האלה הן דברי שווא. הן מעידות כמאה עדים על המבוכה השוררת בחינוכנו ועל חוסר רעיון מדריך. הן מעידות גם על הפיזור המזיק לחינוך. פיזור זה, הוא לאמיתו של דבר פרי מצבי הזמן ותנאי המקום והחברה שנוצרו בעטיין של החליפות והתמורות שחלו בחיינו.

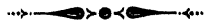
בהגות שארפשטיין ימצא הקורא הנאמן דברי הגיון נכוחים ושקולים, חד קולם של רחשי לב אהב וכואב של מחנך יחיד בדורו. שארפשטיין, שהוא בן-בית בתולדות תרבותנו, שואף בהגותו לסלול מסילות חדשות לקראת הימים הבאים. הוא מנסה להורות, באמצעי חינוך ואימוץ, כיצד לקיים את עמנו בימים קשים אלו, ימים של מסה ומריבה. הוא מבקש להכשיר את לבבות ילדינו לקראת בניין ויצירה בתחום עמנו.

שארפשטיין חונן בעין בוחנת ומסתכלת בענייני החברה ואורחותיה. סגולה זו של "עין רואה" בולטת בספרו "היה אביב בארץ". ספר מלבב זה שכולו זרוע אור, עוסק בתולדות חיינו, אם תסתכל היטב בספר תראה שהוא יותר מספר

תולדות של אדם שעמל וטרח כל ימיו בחינוך העברי. ספר זה הוא באמת ספר תולדות של תקופה הרת מעשים ומחשבות בחיינו. לפני הקורא ניתנות התסיסות והתנועות שרווחו בימי נעוריו של שארפשטיין. לעיני המעיין עוברים, כבני מרון, הנוער של הדור, זקניו, מוריו ומדריכיו. כאן מופיע דור נבוכ שלא זכה למורה. דור זה, ששארפשטיין מתארו באמונה רבה, אובד דרך ואובד עצות הוא. הוא עומד על פרשת דרכים ושואל את השאלה המרה, "לאן?" צעירים אובדים ונידחים אלו התהלכו כצללים בעיריותיה ובעריה של ארץ מולדתו של שארפשטיין. בני נוער אלה תלושים היו. הופעתם על במת חיינו סימנה משבר גדול ברוח עמנו. משבר מתהווה כשהישן שוקע והחדש עדיין לא בא. בספר אוטוביוגרפי זה מזג שארפשטיין שירה עם מציאות, אמת עם אמנות.

מקום רב הוקדש בספר זה לחזון הציוני שהופיע אז בשמיה הקדורים של היהדות. הציונות, אומר שארפשטיין, היא סינתזיה של עולם היהדות עם עולם שמחוץ לתחומיה. היא מבקשת לשמור את קניני הרוח של הגיטו מבלי לוותר על ערכיה של האנושות ואידיאליה. היא חותרת לסלול דרך לעמנו מן הגיטו אל העולם שמחוץ לחומותיו. דרך הציונות אל העולם, שמעבר לגיטו, היא "דרך יהודית". ראש מעייניה של הציונות לעשות שלום בין שני העולמות, עולם ישראל והעולם אשר מסביב לו. בני דורו של שארפשטיין הוכו בלבטים נפשיים קשים ומרים. הוא מתאר אותם ברחמים ובאהבה וגושא את כאבם בלבו. בספר זה מתאר שארפשטיין טיפוסים שונים של יהודים: שועים, דלים, אמידים, עסקנים, משכילים הנתונים בכף-הקלע של הזמן. פרק חשוב בספר זה מוקדש לחינוך של הימים ההם. כאן פורש שארפשטיין לפנינו את מאבק קיומו של החדר המתוקן על עסקניו, מוריו, תלמידיו ותלמידותיו. בפרק זה הציב שארפשטיין יד ושם למורים בני עלייה שהיו מסורים לחינוך בלבם ובנפשם. הם עמלו ושקדו על תקנתו של החדר המתוקן. מורים אלו היו חדורים אידיאל של תחיית ישראל וביקשו להקים דור של חלוצים ומעפילים. הם ביקשו לחדש את נעוריו של ישראל סבא. מורים אלו שאפו בכל נפשם לשינוי ערכים בחיינו ולעיצוב דמות ליהודי החדש.

קרוב היה שארפשטיין לדופק החיים של יהדות אמריקה, מעורה היה בחברתה ומעורב היה עם הבריות. את הסתכלותו בחייה של כנסת ישראל באמריקה הוא מציע בספרו "ארבעים שנה באמריקה". כמורה, ראש מעייניו הוא החינוך. קשה הוא מאבק החינוך בתנאי מקום שאינם נוחים לבית-הספר העברי. ספר זה עשיר הוא ברשימות היסטוריות על קורותיה של יהדות אמריקה במשך ארבעים השנים האחרונות. הפרשה הדגה בנסיון להנהיג סדר ומשטר ביהדות אמריקה ראויה לתשומת-לב. היא מציינת את המאבק מצד נדיבי העם לייסד קהילה יהודית בניו-יורק שתעסוק בחינוך ותשגיח עליו. נסיון זה עלה בתוהו. את יהדות אמריקה רואה שארפשטיין בגלגל של התפתחות ובתהליך של גידול. הוא רואה את האורות והצללים בחיינו. הצללים אינם מהלכים עליו אימה. הוא רואה עתיד טוב שיגיע לכנסת ישראל באמריקה.

שארפשטיין היה בעל מחשבה בעניינים מעשיים ובעל מעשה בתחום העיון. החינוך בזקק לעיון ולמעשה. לשם כך עשה שארפשטיין ספרים שהם לעזר רב למורה בעבודתו האחראית. ממין זה הם הספרים: «אשיחה עם המורים», «אורח חיים למורה», «קטנות עם גדולות». בספרים אלו צפונה ברכה למורה והצלחה בחינוך. מספרים אלו יש ללמוד לקח טוב. הרוצה להתחכם ילך אל החינוך. אין לך עבודה כעבודת החינוך המצריכה כשרונות ומידות נפשיות מצויינות. כוחו של המורה רב הוא, אם הוא בעל כשרון בהוראה, לעצב את דמות תלמידיו לטובה ולברכה.

הוא הלך מאתנו. עלה עליו הכורת. זכרו יאיר בלבבות תלמידיו שהעמיד ובלב חבריו ומוקיריו הרבים, כל הימים.

